

ШЛЯХИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

МАТВЄЄВ Петро Сергійович - доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Стаття посвячена дослідженню теоретико-правових проблем реформування національної інноваційної системи України в умовах європейської інтеграції з целью определения ее особенностей в современных экономических условиях.

Ключові слова: *інноваційна система, інноваційна економіка, інноваційна діяльність, підприємницька діяльність, господарська діяльність.*

У глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу.

Європейська за своєю цивілізаційною належністю нація, Україна має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність.

У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності і соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства.

Українська економіка в період фінансово-економічної кризи гостро відчула негативні наслідки фактичної відсутності реформ у науково-технологічній сфері та відсутності сприятливого інноваційного

середовища для підвищення конкурентоспроможності реального сектору і продуктивної зайнятості. Криза виявила як структурні деформації української економіки, так і неготовність науково-інноваційної системи до швидкого впровадження науково-технічної продукції в промисловості, енергетиці.

Так, сучасних економічних умовах для України актуальною стає проблема створення національної інноваційної системи як нової ефективної структури управління науково-технічною сферою країни. Побудова принципово нової національної інноваційної системи, адаптованої до вимог ринкової економіки, має стимулювати зростання конкурентоздатності продукції українських підприємств та стане каталізатором інноваційної активності, особливо в сфері наукомісткого підприємництва. Інноваційний розвиток стає велінням нової доби, неодмінним елементом програм економічного розвитку держави. Саме з ним пов'язуються сподівання на поліпшення господарської ситуації.

Реформування господарського-інноваційного сектору України передбачає активізацію інноваційних процесів в економіці, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки. Для досягнення цієї мети поставлені наступні завдання:

– підвищити конкурентоспроможність сектору наукових досліджень і розробок, забезпечити інтеграцію вітчизняного

сектору наукових досліджень у Європейський дослідний простір;

– підвищити ефективність бюджетного фінансування наукової сфери;

– направити вітчизняний науково-технічний потенціал на забезпечення реальних потреб інноваційного розвитку економіки України й організацію проведення високотехнологічних товарів і послуг;

– підвищити ефективність національної інноваційної системи й інфраструктури інноваційної діяльності [1].

Так, досягнення конкурентоспроможності України в системі глобального світового господарства потребує посилення інноваційного спрямування промислової політики.

Метою представленої статті є теоретико-методологічне обґрунтування змісту категорій «інноваційна діяльність» та «національна інноваційна система», а також визначення особливостей розвитку національної інноваційної системи України в сучасних умовах. Відповідно до зазначеної мети постає завдання сформулювати теоретичні підходи до формування національної інноваційної системи України, представити її структуру із врахуванням українських реалій.

Концепція національної інноваційної системи та їх ролі в процесах технологічного та економічного розвитку стала формуватися з середини 80-х рр. ХХ ст. вченими різних країн світу [2; с. 49]. В центрі її уваги знаходяться національні особливості організації інноваційного процесу в різних країнах, функції окремо взятих суспільних та приватних інститутів, форми взаємодії цих інститутів на різних стадіях здійснення технологічних інновацій. В Україні питанням змісту, чинників формування та особливостей розвитку національної інноваційної системи останнім часом присвячується також велика кількість досліджень. Зокрема, Л. Федуловою та М. Пашутою визначено роль національної інноваційної системи у інноваційному розвитку та запропоновано заходи державної інноваційної політики як складової національної інноваційної системи [3]. М. Шарко наводить визначення національної інноваційної сис-

теми та розглядає її структуру, особливості функціонування [4]. У роботі за редакцією Волкова О.І., Денисенка М.П. наводиться аналіз сучасного інноваційного потенціалу та системи управління інноваціями на різних рівнях [5]. Проте у вітчизняних та зарубіжних джерелах не вироблене визначення національної інноваційної системи як економічної категорії. Слід наголосити на необхідності проведення комплексного аналізу сучасних теоретико-правових особливостей розвитку національної інноваційної системи в умовах євроінтеграції України.

Стрімкі темпи науково-технічного прогресу та загострення конкуренції на сучасних глобалізованих ринках однозначно визначають пріоритетність інноваційного шляху розвитку економік, галузей та окремих підприємств.

Проголошена інноваційна модель економічного розвитку України передбачає реалізацію стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на істотне підвищення її ефективності, зростання ВВП шляхом цілеспрямованої діяльності зі створення, освоєння у виробництві і просування на ринок технологічних та організаційно-управлінських інновацій.

За роки незалежності в Україні були започатковані трансформаційні процеси в науково-технологічній та інноваційній сферах. Проте темпи розбудови сучасного формату інноваційної сфери сьогодні є надто низькими.

Особливої актуальності зазначена проблема набула в наш час на фоні загострення процесів господарської глобалізації (входження України до СОТ) та глобальної конкуренції. Вихід країн та підприємств на світові товарні та технологічні ринки безпосередньо пов'язані з інноваційним рівнем виробництва, розвитком інноваційної сфери. Саме тому для України яка обрала зовнішньо орієнтовану модель економічного розвитку ця проблема є надзвичайно злободенною. Вступ України до СОТ створює нові виклики інноваційній безпеці України. Так, згідно аналізу Національного інституту проблем міжнародної безпеки з вступом до СОТ українське інноваційне за-

конодавство не орієнтоване на функціонування економіки в жорсткому конкурентному середовищі. Можна і надалі очікувати загострення конкуренції на внутрішньому ринку високотехнологічної продукції, що негативно відіб'ється на фінансових результатах та інвестиційних можливостях вітчизняних високотехнологічних підприємств.

Одним із значних досягнень новітньої економічної науки слід вважати створення концепції національних інноваційних систем. Ця концепція активно розроблялася науковцями ще у 80-х роках минулого століття. Піонерами цього напрямку стали швед Б. Лундвалл, англієць К. Фрімен та американець Р. Нельсон. Першим систематичним викладом концепції вважається колективна праця «Технічний прогрес та економічна теорія» (1988 рік). Провідний російський дослідник проблем інноваційного розвитку Н. Іванова формулює три основні методологічні принципи концепції [6; с.10]: базування на ідеях Й. Шумпетера; аналіз інституційного контексту інноваційної діяльності як її суттєвої складової; визнання особливої ролі знань в економічному розвитку. Згідно цих принципів була визначена сутність національної інноваційної системи. Національна інноваційна система – це сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), що займаються виробництвом та комерційною реалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів. Вона містить дві складові:

- 1) науково-виробничу, представлену різного роду компаніями, університетами, державними лабораторіями, технопарками та інкубаторами;
- 2) інфраструктурно-забезпечувальну, що включає інститути правового, фінансового та соціального характеру, які забезпечують інноваційні процеси і мають міцні національні корені, традиції, політичні і культурні особливості.

Сьогодні концепція національної інноваційної системи активно використовується розвиненими країнами світу в розробці та реалізації довгострокових планів і програм розвитку. Вона також застосовується як інструмент розбудови «нової економіки».

У ст. 325 Господарського кодексу України [7] зазначається, що інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

У ч. 1 ст. 1 Закон України «Про інноваційну діяльність» [8] міститься легальне визначення інноваційної діяльності як діяльності, спрямованої на

використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та

розробок, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних

товарів і послуг.

Фундаментом національної інноваційної системи є освіта. Незважаючи на суттєві перетворення українській науці вдалося зберегти повноцінну за секторальним розрізом структуру (академічний, галузевий, вузівський та заводський сектори науки), успадковану від СРСР. За структурною повнотою в Європі Україну випереджають лише Франція, Велика Британія, Німеччина та Росія. Але, важливою обставиною сьогодні залишається забезпечення підготовки належної кількості інженерно-технічних кадрів. Забезпечення ефективної охорони об'єктів інтелектуальної власності в Україні, належна охорона прав їх авторів та легітимних володільців також тісно пов'язані з формуванням висококваліфікованих кадрів у цій галузі, насамперед працівників правоохоронних органів, суддів, державних інспекторів у сфері інтелектуальної власності, патентних повірених тощо. Розв'язати проблему можливо шляхом надання спеціальних знань, підготовки за державним замовленням фахівців з питань інтелектуальної власності для органів державної влади та закладів освіти, науки, культури державної форми власності. Розвинені країни приділяють цим питанням належну увагу, виділяють значні кошти на освіту, підготовку педагогічних кадрів.

Необхідною умовою успішної інноваційної діяльності є її інституційне забез-

печення. Йдеться, з одного боку, про існування відповідних державних органів: міністерств, державних комітетів, управлінь, а з іншого – про закони, норми, правила, стандарти інноваційно-впроваджувальних процесів. Система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності потребує створення нової інфраструктури, систематизації державних управлінських функцій в цій сфері, адекватного їх перерозподілу між органами виконавчої влади, реалізації напрацьованих раніше заходів та норм законодавства щодо стимулювання інноваційної діяльності, дію яких призупинено.

Особлива роль в інноваційному процесі належить технопаркам та технополісам. Технопарки являють собою сучасну форму взаємодії освіти, науки, техніки і виробництва, в результаті якої виникають науково-інноваційні комплекси для розробки новітніх технологій, швидкого запровадження науково-технічних розробок і виробництва новітньої продукції. Технопарки сьогодні є реально функціонуючим в Україні видом інноваційних структур. Виконання інноваційних проектів дозволило технопаркам створити стабільно діючі виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції, що постійно нарощували обсяги випуску й перерахування до бюджету і позабюджетних фондів. Так, за час їхнього існування реалізовано на 11,4 млрд. грн. інноваційної продукції, з яких більше 14 % – за кордоном; перерахування до бюджету і державних цільових фондів становили 839 млн. грн., що значно перевищує всі види їхньої державної підтримки за цей період (477 млн. грн.); створено 3,1 тис. нових робочих місць. Однак ці здобутки стосуються переважно періоду 2000-2004 рр. Вилучення із закону про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків [9] положень про надання державної підтримки виконавцям проектів технопарків у вигляді фіскальних стимулів Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України», які були відновлені лише частково у 2006 році, завдало цим структурам тяжкого

удару, від якого вони так і не змогли відновитися (хоча і зараз окремі проекти технопарків виконуються на найвищому рівні). Варто зазначити, що основу технопарків складає тісна взаємодія університетів, науково-дослідних центрів, конструкторських та виробничих підрозділів, використання ними сучасної інформаційної бази.

Національна інноваційна система представлена двома секторами – державним та приватним, кожен з яких виконує свої функції і завдання.

Організатором державного сектору виступає держава як виразник національних інтересів та провідник довгострокової стратегії розвитку. Діюча структура державного управління науково-технічною та інноваційною діяльністю повинна забезпечувати формування та реалізацію державної науково-технічної та інноваційної політики.

Комерційне господарювання виступає основною силою і виконавцем інноваційної діяльності, орієнтуючись передусім на ринкові сигнали та можливість отримання комерційної вигоди. Ці два сектора, повинні співпрацювати.

Інноваційна діяльність в розвинених країнах вже перетворилася у самостійну галузь і продовжує розвивається. Українська ж інноваційна система ще знаходиться в початковому стані свого розвитку. Сьогодні починають створюватися нові інноваційні інститути які здатні забезпечувати та створювати інноваційні продукти.

По-перше це інститут інноваційного законодавства. Базове законодавство, необхідне для формування та розвитку в Україні національної інноваційної системи, певною мірою вже створено, але його практичне застосування стримується недостатньою інфраструктурою, нерозвинутістю системи інноваційного менеджменту.

По-друге – інститут державного управління. Система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності потребує створення нової інфраструктури, систематизації державних управлінських функцій в цій сфері, адекватного їх перерозподілу між органами виконавчої влади, реалізації напрацьованих раніше заходів та норм законодавства щодо

стимулювання інноваційної діяльності, дію яких призупинено.

І, нарешті, сам інноваційний інститут. Це формування самих інноваційних структур, зайнятих виробництвом і комерціалізацією наукових знань і технологій. Це стосується малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків, інкубаторів тощо.

Так, все вищезазначене дозволяє дійти висновку про те, що необхідною умовою запровадження інноваційного розвитку є формування національної інноваційної системи яке вимагатиме наполегливості з боку урядовців, поєднання зусиль держави та громади, усвідомлення нагальності цього процесу.

Провідні країни світу серед основних напрямків своєї діяльності визначають державним пріоритетом створення належних умов для використання інтелектуального потенціалу нації.

В проекті концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року формуванню державної інноваційної системи відводиться особливе місце [10].

Так, відповідно зазначеного проекту, пріоритетними завданнями інноваційної політики держави є:

1). Реструктуризація системи стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку, яка передбачає:

- скорочення кількості пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, збереження і розвиток тих, в яких Україна має суттєві наукові здобутки та конкурентні переваги (освоєння новітніх, у тому числі відновлюваних, джерел енергії, високотехнологічних галузей промисловості, машинобудування; розвиток матеріалознавства, біотехнологій, інформаційних технологій та систем зв'язку; створення індустрії наноматеріалів; технологічний розвиток агропромислового комплексу; впровадження новітніх технологій та обладнання у медицині);

- впровадження спеціальних програм, які стимулюють реалізацію пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, для чого використати практику країн Євросоюзу;

- врегулювання діяльності складових національної інноваційної системи: бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів, венчурних фондів, «бізнес-ангелів» тощо, механізмів взаємодії їх між собою та з іншими суб'єктами інноваційної діяльності;

- становлення вертикально інтегрованих науково-виробничих структур з повним технологічним циклом від інноваційної розробки до виробництва, реалізації та технічної підтримки експлуатації нових продуктів на базі економічної інтеграції галузевих НДІ та компаній-споживачів наукового продукту.

2). Розробка та запровадження заходів фінансової підтримки інноваційних проектів, у тому числі:

- вдосконалення механізмів державного програмно-цільового фінансування інноваційних проектів, у тому числі шляхом впровадження конкурсних засад;

- запровадження інструментів здешевлення кредитів і заохочення комерційних банків до активнішого кредитування інноваційних проектів;

- спрощення процедури державної експертизи та реєстрації інноваційних проектів, у тому числі інноваційних проектів технопарків;

- оптимізація пропорцій між обсягами бюджетного фінансування фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та виконання науково-технічних (експериментальних) розробок;

- розробка адекватних критеріїв відбору інвестиційних та інноваційних проектів для державної підтримки, в тому числі – шляхом внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність»;

- збільшення терміну дії державної реєстрації інноваційних проектів до 5 років, що відповідатиме строку окупності інновацій;

- запровадження механізму інвестиційно-інноваційного податкового кредиту у вигляді відстрочення сплати податку на прибуток для виконання інноваційних проектів (програм), розвиток механізмів іпотечного кредитування інноваційних проектів.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню теоретико-правових проблем реформування національної інноваційної системи України до відповідності вимогам Євросоюзу з метою визначення її особливостей в сучасних економічних умовах.

3). Формування належного захисту інтелектуальної власності, що має передбачати:

– вдосконалення законодавчої бази, що регламентує охорону прав інтелектуальної власності;

– спрощення процедури отримання патентів;

– створення загальної інформаційної електронної мережі, яка б містила інформацію стосовно існуючих науково-технічних розробок та можливостей впровадження розробок у виробництво;

– розвиток національної системи трансферу технологій та забезпечення належного її інформаційного супроводження.

4). Заохочення до створення партнерств, альянсів та інших організаційних структур, що поєднують науку, освіту, розробки, виробництво і дають можливість реалізації масштабних міжгалузевих проєктів зі створення та освоєння виробництва високотехнологічної продукції.

5). Формування сучасної інноваційної культури, трансформація суспільних цінностей в напрямі визнання пріоритетів творчої праці, самовдосконалення, соціально відповідального підприємництва та правової компетентності.

Наприкінці варто наголосити на тому, що пов'язана з комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі результатів технічної творчості, інноваційна діяльність визнана світом єдиним шляхом сталого розвитку. Можна стверджувати, що українська наука спроможна отримувати певні наукові результати, які можуть бути помічені світовою науковою спільнотою. Варто відзначити, що і в умовах економічної кризи українська наука забезпечує достатньо високий рівень вищої освіти, відіграє важливу соціокультурну роль, задаючи певний інтелектуальний рівень суспільства та його еліт. Інноваційний розвиток, обра-

SUMMARY

The article is devoted to research of theoretical-legal problems of reformation national innovative system of Ukraine in European integration activities with aim to determinate its specifics in the current economic conditions.

ний Україною як стратегічний пріоритет, має базуватися на головній конкурентній перевазі – ефективній реалізації людського потенціалу, тобто на застосуванні праці, знання, вміння, інтелектуального капіталу та може бути здійснений за умови ефективного міжнародного співробітництва та врахування національних інтересів України.

Література

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

2. Контури інноваційного розвитку мирової економіки: Прогноз на 2000-2015 гг. / Под ред. Дынкина А.А. – М.: Наука, 2000. – 143 с.

3. Федулова Л., Пашута М. Розвиток національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. – №4. – С. 35-47.

4. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. – №8. – С. 25-30.

5. Економіка і організація інноваційної діяльності: Підручник /Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін.; Під ред. проф. Волкова О.І., проф. Денисенка М.П. – К.: ВЦ «Професіонал», 2004. – 960 с.

6. Иванова Н. Национальные инновационные системы. – М.: Наука, 2002 – С.10-11.

7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>].

8. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>].

9. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>].

10. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/3.pdf].